

## **UTJECAJ PRIDRUŽIVANJA EUROPSKOJ UNIJI NA STRATEŠKE PLANOVE OBITELJSKIH POLJOPRIVREDNIH GOSPODARSTAVA**

### **THE IMPACT OF THE ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION ON FAMILY FARMS' STRATEGIC PLANS**

**Ramona Franić, Ornella Kumrić, Lari Hadelan**

#### **SAŽETAK**

S obzirom na izvjestan pristup Hrvatske Europskoj uniji, hrvatski poljoprivrednici su uglavnom zabrinuti za svoju budućnost u uvjetima otvorenog europskog tržišta, osobito zbog činjenice da u Hrvatskoj prevladavaju usitnjena, nekonkurentna i staračka gospodarstva s visokim troškovima proizvodnje. Takva obilježja poljoprivrede, suprotna načelima ekonomije razmjera, utječu na povećan oprez i bojazan od posljedica pridruživanja Europskoj uniji.

Nove okolnosti i postupna prilagodba zajedničkoj poljoprivrednoj politici Europske unije već sad snažno utječu na odabir strategija i ciljeva gospodarstava. Stoga su ciljevi ovog rada bili ustanoviti kako hrvatska obiteljska poljoprivredna gospodarstva ocjenjuju svoje poslovne izgleda u uvjetima pristupa Europskoj uniji, identificirati pozitivna i negativna očekivanja od tog procesa i predložiti mjere agrarne politike koje bi trebale popratiti njihova očekivanja. Istraživanja provedena u Hrvatskoj, u razdoblju od 2004. do 2007. godine pokazuju da neka, osobito manja gospodarstva, namjeravaju odustati od poljoprivredne aktivnosti i smatraju da nisu sposobni natjecati se u novim, europskim uvjetima, a druga, krupnija i vitalnija gospodarstva, u pristupu vide izazov i pozitivna očekivanja u vidu urednijeg poslovanja, korist od otvaranja tržišta i organiziraniji odnos države prema poljoprivredi. Ipak, najveći broj ispitanika ne namjerava provesti značajnije promjene u sljedećih 5 godina, ili planira nastaviti s proizvodnjom za svoje potrebe i iz hobija.

Rezultati ovakvog istraživanja mogu poslužiti donositeljima agrarno-političkih odluka u identificiranju i razumijevanju ciljanih skupina i zbog toga jasnijem osmišljavanju programa i mjera za pojedine skupine.

Ključne riječi: strategija, poljoprivreda, poljoprivredna politika, Hrvatska, Europska unija

## ABSTRACT

In view of the certain accession to the European Union, Croatian farmers are mostly concerned for their future in open European market conditions, especially because of the fact that, small-scale, uncompetitive farms prevail in Croatia, with old age owners and high production costs. These agricultural characteristics, contrary to the economy of scale, affect increased caution and fright of the EU accession.

New circumstances and gradual adjustment to the common agricultural policy of the European Union are already affecting the households' selection of strategies and goals. Hence, the aims of this paper are to determine how Croatian family farms evaluate their business perspectives within the EU accession conditions, to identify positive and negative expectations of that process and recommend measures of agricultural policy that should follow those expectations. Research conducted in Croatia in the period 2004-2007 indicates that some, especially smaller farms intend to give up farming as they find themselves not capable of competing in new, European conditions, when other, larger and more vital farms find challenge and positive expectations of accession as in more professional business, benefit of open market and more organised government attitude towards agriculture. Nevertheless, most of the surveyed farmers intend not to perform any significant changes in the next 5 years or plan to proceed with production for their own needs or as a hobby.

Such research results can serve the agricultural policy creators in identifying and understanding their target groups and prepare better programs and adequate policy measures for them.

Key words: strategy, agriculture, agricultural policy, Croatia, European Union

## UVOD

Otkako su 2000. godine započele ozbiljnije aktivnosti oko pristupa Hrvatske Europskoj uniji (uvođenje načela trgovinske liberalizacije u obliku smanjivanja i/ili ukidanja carina, prilagodba sustava subvencioniranja domaće poljoprivrede, uvođenje novih proizvodnih i tržišnih standarda itd.), hrvatski poljoprivrednici su zabrinuti za svoju budućnost u uvjetima jedinstvenog europskog tržišta. Razlog tome je taj što analize domaće poljoprivredne strukture i poljoprivredne konkurentnosti (Franić i sur., 2005; Radinović i Žutinić, 2007) upozoravaju na brojne nedostatke: usitnjenost gospodarstava, velik broj staračkih domaćinstava, visoki troškovi proizvodnje, nekonkurentnost u međunarodnim okvirima. Pod pretpostavkom da se s ekonomskog stajališta jasno uočavaju prednosti ekonomije razmjera, opravdana je bojazan i oprez s kojim se očekuju posljedice ulaska Hrvatske u Europsku uniju za našu poljoprivredu, odnosno obiteljska poljoprivredna gospodarstva.

Promatrajući dugoročni razvoj poljoprivrednih odnosa i politika u Europi, promjene agrarne strukture rezultirale su trendom pada realnih poljoprivrednih cijena, zbog čega su poljoprivrednici usvajali različite strategije u pokušajima da zaštite svoju ekonomsku poziciju. Neki su odabrali povećanje obujma svog poslovanja, generirajući veću proizvodnu vrijednost iz iste količine zemljišnih resursa. Drugi su poljoprivrednici, ili članovi njihovih obitelji, odabrali prenamijeniti veći dio svojih radnih ili kapitalnih kapaciteta u aktivnosti (na gospodarstvu ili izvan njega) koje nisu isključivo poljoprivredne. To je dovelo do trajnih emigracija radne snage iz poljoprivrede i pada ukupnog broja poljoprivrednika, osobito onih koji se bave isključivo poljoprivredom (Cahill i Hill, 2004).

Istodobno, liberalizacija trgovine i integracija na europsko tržište povećava ponudu, odnosno dostupnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Tijekom više od dva posljednja desetljeća europska politika je postupno prihvatila diversifikaciju kao pokretača ruralnog razvitka. Programi potpore su kreirani prema strukturi poljoprivrednih aktivnosti u EU i kako bi olakšali prilagodbu više tržišno orijentiranoj poljoprivrednoj politici Unije. U zemljama Zapadne Europe razvio se model poljoprivredne diversifikacije koji se proširio i na nove članice, zemlje Srednje i Istočne Europe (SIE), kao jedna od mogućnosti financiranja unutar pretpristupnih i pristupnih programa (Chaplin et al., 2003).

Kratkoročno, poljoprivrednici svakodnevno moraju prilagođavati svoje poslovne odluke kao odgovor na promjene cijena poljoprivrednih proizvoda, a sve više i drugih dobara i usluga koje proizvode i nude. Zbog ekspanzije dodatnih (višestrukih) izvora dohotka koji obilježavaju poljoprivredna gospodarstva, relativni pad prihoda od poljoprivrede postaje manje važan nego što je bio ranije (u zemljama EU). Međutim, iako se diversifikacija promovira kao pomoć u prilagodbi poljoprivrednika realnom smanjenju poticaja i zaštite, u zemljama SIE nije se pokazalo da će se dogoditi znatna diversifikacija u smislu kreiranja nepoljoprivrednih zanimanja (Chaplin et al., 2004).

Kako pokazuju rezultati istraživanja u UK (Williams i Farrington, 2006), na odluke o budućem bavljenju poljoprivredom utječe znatno širi spektar utjecaja od samog "straha" od ulaska u EU. Primjerice, sadašnje usporavanje stope osnivanja novih poljoprivrednih gospodarstava može se objasniti strukturalnim razlozima, visokim troškovima početnog ulaganja i niskim očekivanim stopama povrata, niskom stopom napuštanja gospodarstava (poljoprivrednici žive dulje i duže su radno-aktivni), odnosom prema radu (radna snaga s gospodarstva u odnosu na unajmljenu) i sve većom važnosti diversificiranog dohotka (potencijalni nasljednici danas radije imaju drugi posao).

Naravno, reakcije poljoprivrednih gospodarstava na nove uvjete ovise i o povijesnim čimbenicima (odnos prema privatnom i društvenom vlasništvu tijekom proteklog razdoblja – kapitalizam vs. socijalizam) i o novijim reformama. Tako je u Mađarskoj zabilježen snažan pad diversificiranih farmi, u Poljskoj, gdje su obiteljska gospodarstva najmanja, ulaganje u nepoljoprivredne djelatnosti je najmanje, ali najraznolikije, dok je u Češkoj uzorak jednoličan – ulaže se najviše u trgovinu na malo; općenito, u zemljama SIE nije se kao osobito važno pokazalo ulaganje u prerađivačku djelatnost i u agroturizam, kao oblike ostvarivanja veće dodane vrijednosti poljoprivrednih proizvoda (Chaplin et al., 2004).

Istraživanja hrvatske poljoprivrede pokazuju kako se tijekom proteklih nekoliko desetljeća značajno promijenila socioprofesionalna struktura stanovnika koji obitavaju na obiteljskim gospodarstvima. Zemljišni posjed sve se više javlja kao dopunska ekonomija ljudi koji na njemu žive, pa poljoprivrednici postaju marginalna skupina (Radinović i Žutinić, 2007). Može se zaključiti kako su trendovi u poljoprivrednoj strukturi usporedivi širom

Europe, ali ne i reakcija gospodarstava na iste ili slične uvjete (smanjene potpore i nesiguran poljoprivredni dohodak).

S obzirom da hrvatske poljoprivrednike uskoro očekuju jednaki gospodarski i poslovni izazovi, istraživanje spremnosti hrvatskih poljoprivrednika takvim uvjetima, odnosno njihovih očekivanja i percepcije svoje poslovne sposobnosti u uvjetima pristupa Europskoj Uniji je više nego opravdano. Zanima nas hoće li se strateški cilj – članstvo u EU – odraziti i na njihove poslovne strategije, pa su osnovni ciljevi ovog rada: (1) ustanoviti kako hrvatska obiteljska poljoprivredna gospodarstva ocjenjuju svoje poslovne izgleda u uvjetima pristupa Europskoj uniji, (2) identificirati pozitivna i negativna očekivanja od tog procesa i (3) dati preporuke za mjere agrarne politike kojima bi se odgovorilo na takva očekivanja.

## MATERIJAL I METODE

Kakva su očekivanja za hrvatsku poljoprivredu, točnije, kakva su očekivanja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, pokušali smo saznati putem analize rezultata dvaju istraživanja provedenih u kontinentalnom dijelu Hrvatske:

- (1) Prvo istraživanje provedeno je u okviru pilot-projekta "*Prilagodba obiteljske poljoprivrede načelima održivog razvitka*" tijekom razdoblja 2004.-2006. godine; ispitivanja su obavljena na 60 gospodarstava iz tri županije: Virovitičko-podravske<sup>1</sup>, Varaždinske i Karlovačke, uzorak gospodarstava biran je slučajnim odabirom, uz jedini kriterij da se poljoprivredom bave kao osnovnom ili dopunskom djelatnošću; za potrebe ovog rada nazvat ćemo ga P1.
- (2) Drugo istraživanje je provedeno u okviru projekta "*Croatia's EU Accession and its Socio-Economic Implications for Farm Households*"<sup>2</sup> tijekom 2007. godine (istraživanje na 180 gospodarstava na području

---

<sup>1</sup> Na području Virovitičko-podravske županije istraživanje je financirano donacijom Zagrebačke banke iz 2002. godine.

<sup>2</sup> Međunarodni projekt vodio je Leibniz-Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO) – Njemačka, u suradnji s Agronomskim fakultetom u Zagrebu - Hrvatska, Univerza na Primorskem – Slovenija, pod pokroviteljstvom Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija i tadašnjeg Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva.

Zagrebačke i Bjelovarsko-bilogorske županije; gospodarstva su odabrana slučajnim odabirom, uz kriterij da su upisana u Upisnik poljoprivrednih gospodarstava (što bi sadržajno trebalo odgovarati i kriteriju odabira i u prvom istraživanju); za potrebe ovog rada nazvat ćemo ga P2.

Ova dva istraživanja nisu prostorno ni vremenski usporediva, no oba istraživanja su uključila blok pitanja o očekivanim strategijama obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u uvjetima pristupa EU. Stoga ovdje dajemo usporedni prikaz njihovih rezultata, pri čemu smo nastojali grupirati mišljenja i stavove u nekoliko usporedivih kategorija: o pozitivnim i negativnim očekivanjima od pristupa Europskoj uniji, te o budućim planovima u poslovanju koji bi mogli biti posljedica tih očekivanja, odnosno kako ocjenjuju izgled za opstanak svoga gospodarstva.

## REZULTATI ISTRAŽIVANJA

### *Osnovna obilježja ispitivanih gospodarstava*

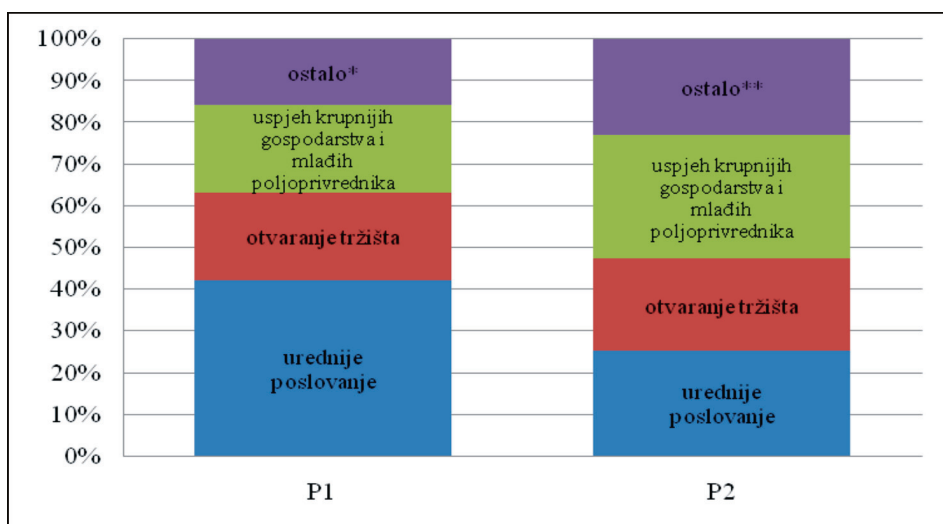
Istraživanje P1 je obuhvatilo 60 obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Najmanje ih je u kategoriji do 3 ha (5%), a najviše u kategoriji veličine 3-10 ha (38,33%), jedna četvrtina (25%) u kategoriji 10-20 ha, nešto više od jedne petine u kategoriji 20-50 ha (21,67%) i 10% ih posjeduje više od 50 ha. Prosječno na gospodarstvima živi 4,5 članova, pri čemu su gotovo podjednako, s oko 25%, zastupljene dobne skupine od 26-35, 36-45 i 46-55 godina. U najstarijoj dobnoj skupini (stariji od 56 godina) bilo je 13,6% članova, a tek nešto više od 10% su bili mladi do 25 godina. Kod ispitanika prevladavaju oni sa završenom srednjom školom (njih 56,06%), njih 36,36% ima završenu osnovnu školu, dok je onih s višom i visokom školskom spremom u ovom uzorku bilo 7,58%.

Od 138 gospodarstava obuhvaćenih istraživanjem P2, trećina (33,3%) ih je u kategoriji veličine do 3 ha, najviše ima površinu 3-10 ha (48,6%), 10-20 ha površine ima nešto više od 12% gospodarstava i tek njih 5,8% raspolaže površinom 20-50 ha, što je ujedno i najveća kategorija ispitivanih gospodarstava. Prosječni broj članova obitelji na ovim gospodarstvima je četiri, a dobna struktura pokazuje kako ih je najviše u dobnoj skupini od 46 do 55 godina (21,84%) i starije od 56 godina (20,39%), a najmanje u dobnom razredu

od 26 do 35 godina (7,89%). Obrazovna struktura uzorka pokazuje da je najveći broj ispitanika završio srednju školu (68,84%), osnovnu školu ima završeno nešto manje od 16%, a višu školu ili fakultet tek nešto više od 15% ispitanika.

### *Ciljevi i strategije poljoprivrednih gospodarstava*

Obiteljska gospodarstva slijede različite ciljeve u svojim poljoprivrednim aktivnostima. Jedan dio gospodarstava poljoprivredu doživljava kao "biznis", posao sličan ostalim poslovima, pri čemu je stvaranje dohotka primarni cilj. Druga gospodarstva ističu važnost poljoprivrede kao tradicije koju treba održati.



\* prilagodba novim tehnologijama i standardima, optimizam za poljoprivredu, uz povećanu brigu države;

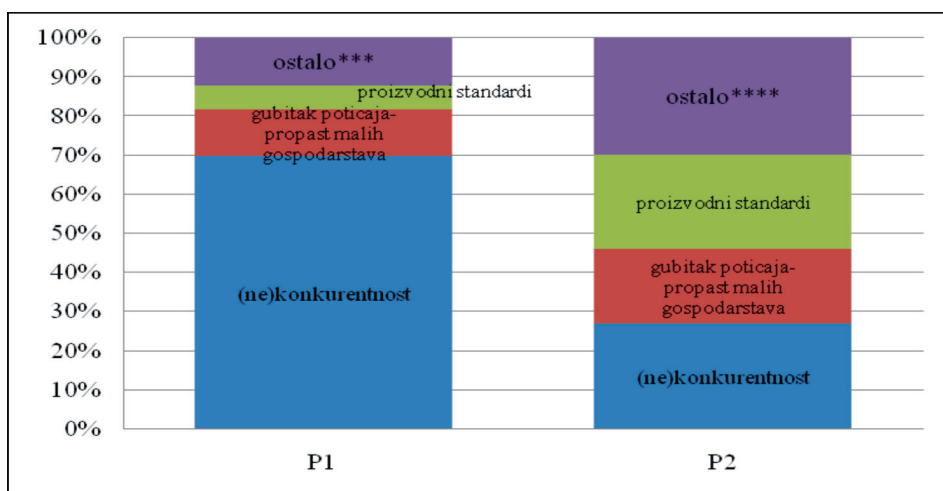
\*\* organiziranija proizvodnja, bolji pristup proizvodnim čimbenicima, povećana proizvodnja, bolje mirovine.

*Slika 1: Pozitivna očekivanja poljoprivrednika-ispitanika od pristupa EU*

*Fig.1 Positive expectations of farmers questioned from the EU accession*

Izvor: Obrada autora na temelju rezultata projekata

Istraživanja, međutim, pokazuju da u većini slučajeva hrvatski poljoprivrednici ističu ekonomske ciljeve kao prioritetne u održavanju gospodarstva: zadovoljavajući dohodak, učinkovito korištenje resursa i stabilnost u održavanju životnog standarda. Poljoprivrednici na prosječno malim gospodarstvima, očekivano, svjesni su svojih nemogućnosti zarađivanja za buduće naraštaje. Ekonomski usmjereni ciljevi su izraženiji kod poljoprivrednika koji su puno radno vrijeme zaposleni na OPG-u, dok poljoprivrednici koji rade pola radnog vremena u poljoprivredi, pridaju veću pažnju neekonomskim ciljevima. Jednako tako, većina ispitanih poljoprivrednika, u oba istraživanja, naglašava svoju privrženost radu u poljoprivredi i na gospodarstvu, odnosno prednosti održavanja tradicije, slobode u odlučivanju i ljepotu rada i života u prirodi.



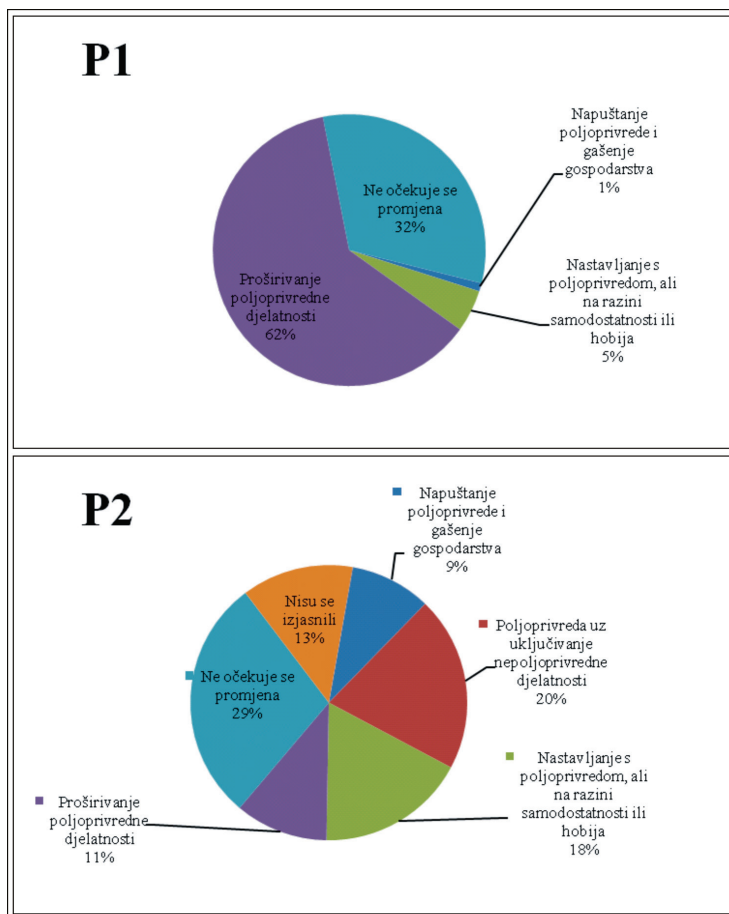
\*\*\* teškoće u prilagodbi zakonima i poslovnoj disciplini, nestajanje velikog broja (staračkih) domaćinstava, neorganiziranost i neudruživanje proizvođača, inferioran položaj Hrvatske u EU;

\*\*\*\* nepripremljenost za pregovore, povećane cijene inputa, neravnopravan položaj proizvođača u odnosu na stare zemlje članice EU-a, prodaja nacionalnih dobara; inferioran položaj Hrvatske u EU.

Slika 2: *Negativna očekivanja poljoprivrednika-ispitanika od pristupa EU*  
 Fig. 2 *Negative expectations of farmers questioned from the EU accession*

Izvor: Obrada autora na temelju rezultata projekata





Slika 3: Očekivana budućnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava po ulasku u EU

Fig.3 Expected future of family farms after the accession to the EU

Izvor: obrada autora na temelju rezultata projekata

Zanimljivo je da, unatoč činjenici da su istraživanja obavljena u različito vrijeme i na različitim lokalitetima, poljoprivrednici u oba slučaja izdvajaju tri osnovna elementa **prednosti** ulaska u Uniju: (1) urednije poslovanje, odnosno poštivanje poslovnih standarda, ugovora, urednije naplate i sl., (2) otvaranje tržišta, odnosno povoljnije mogućnosti nabavljanja poljoprivrednih inputa i bolji plasman svojih proizvoda i (3) uspjeh za krupnija gospodarstva i mlađe poljoprivrednike (sl. 1 i 2).

Na pitanje što očekuju da će se dogoditi s njihovim gospodarstvom po ulasku u EU, oko 30% gospodarstava u oba istraživanja *ne očekuje veće promjene* u svom poslovanju i bavljenju poljoprivredom. Zanimljivo je, međutim, analizirati odgovore onih koji očekuju da će pridruživanje Uniji za njih značiti i nužne prilagodbe poslovnih strategija (slika 3). U prvom istraživanju (P1), većina ispitanika na gospodarstvima (njih 62%) očekuje da će proširiti poljoprivrednu djelatnost. Međutim, dok mlađi gospodari razmišljaju o proširenju gospodarstva i povećanju proizvodnje kako bi se samouvjereno suprotstavili europskoj konkurenciji i povećali svoj dohodak, očekivano, stariji poljoprivrednici razmišljaju kratkoročnije i manje hrabro. U njihovim odgovorima "proširivanje poljoprivredne djelatnosti" uglavnom se tumači time da je potrebno više rada kako bi se zadržala ista razina dohotka, s obzirom na sve teže uvjete prodaje i prosječno niže cijene proizvoda. U prvom istraživanju svega 5% gospodara očekuje da će se gospodarstva poljoprivredom baviti isključivo za vlastite potrebe ili iz hobija, a tek 1% gospodarstava procjenjuje da će napustiti poljoprivrednu proizvodnju.

Drugo, novije istraživanje (P2) pokazuje nešto složeniju distribuciju odgovora na pitanje kakve se poslovne strategije očekuju na gospodarstvima u uvjetima ulaska u EU. Unatoč činjenici da pristup Uniji traži znatnu strukturnu prilagodbu gospodarstava, najveći dio anketiranih gospodarstava (29%) ne planira veće promjene u skorijoj budućnosti. Međutim, kako zbog činjenice da je ovo istraživanje obuhvatilo i područje Zagrebačke županije koja je pod znatnim utjecajem ponude atraktivnijih poslova iz Zagreba, tako i zbog toga što je istraživanje obavljeno dvije do tri godine nakon prvoga, ovdje su jače izraženi pritisci prilagodbe: oko jedne petine kućanstava ima namjeru (i nadalje) diversificirati izvore svojeg dohotka radom u nepoljoprivrednim zanimanjima. Tek oko 11% obitelji planira proširiti poljoprivredno gospodarstvo, dok čak više od 9% anketiranih pretpostavlja da će odustati od poljoprivrede. Razmjerno

visok postotak (18%) gospodarstava je izrazilo vjeru da će se nastaviti baviti poljoprivredom za vlastite potrebe ili kao hobi zanimanjem, osobito u Zagrebačkoj županiji. To je razumljivo, kao i podatak da je u ovoj županiji veći udio gospodarstava koja će napustiti poljoprivredu, s obzirom na bogatiju ponudu unosnijih nepoljoprivrednih zanimanja u Zagrebu.

Skupinu poljoprivrednika koja namjerava proširiti gospodarstvo i investirati u proizvodnju, karakterizira bolji način shvaćanja uvjeta uspješne prilagodbe i postizanja konkurentnosti u budućnosti. Oni smatraju da će proširenjem gospodarstva steći mogućnost za veće poticaje i smanjiti troškove što će im dugoročno omogućiti stjecanje većeg dohotka nego dosad. Prema njima, ulazak u EU trebao bi donijeti bolje uvjete poslovanja u smislu sigurnijeg tržišta i bolje kontrole izvršavanja zakona. Dodatni čimbenik koji pozitivno djeluje na odluku o proširenju je i veća dostupnost kredita<sup>3</sup>.

U oba istraživanja postoji razmjerno velika skupina poljoprivrednika (32% u P1, odnosno 29% u P2) koja ne planira napraviti nikakve promjene na svom gospodarstvu u budućnosti, a odlučuje tako uglavnom zato što se radi o manjim obiteljima, nedovoljno educiranim, s nedostatkom radne snage i dodatnom brigom o članovima kućanstva koji ne privređuju. Oni smatraju svoje izgleda u budućnosti povoljnijima od poljoprivrednika koji namjeravaju napustiti poljoprivredu, ali nepovoljnije gledaju na budućnost od onih koji namjeravaju proširiti proizvodnju.

Poljoprivrednici koji namjeravaju napustiti poljoprivredu uglavnom imaju nedovoljna ili pogrešna shvaćanja o zahtjevima poslovanja u EU, i smatraju da ih ne mogu ispuniti te da posjeduju premalo proizvodnih čimbenika, osobito zemljišta, za natjecanje na otvorenom tržištu. Trećina ispitanika koja pripada u tu skupinu ne želi prodati, ili dati u najam potencijalno napušteno zemljište, što ujedno predstavlja i prepreku provođenju strukturnih promjena u vidu povećanja veličine gospodarstva onih koji su spremni proizvoditi.

Potpota ranijem umirovljenju poljoprivrednika je namijenjena poticanju napuštanja poljoprivrede od nekonkurentnih, starijih vlasnika poljoprivrednih gospodarstava. Takva vrsta potpore je zanimljiva za oko 45% ispitanika u novijem istraživanju (P2), koji bi u tom slučaju odlučili prepustiti gospodarstvo

---

<sup>3</sup> Upravo zajednička poljoprivredna politika EU priprema posebnu vrstu kredita putem specifičnih programa (IPARD) za ciljanu skupinu poljoprivrednika koji su potencijalno konkurentni.

mlađem članu. Ranije istraživanje (P1) bilježi znatno manji udio korisnika i potencijalnih korisnika ove vrste potpore (22%), što je razumljivo, jer su prva istraživanja provedena u vrijeme kada je model dohodovne potpore tek započeo i još nije u potpunosti zaživio.

Gospodarstva koja se bave poljoprivrednom i nepoljoprivrednom aktivnošću u pravilu ukazuju na ekonomske poteškoće, jer im te aktivnosti zasebno ne nude dostatne dohotke. Poljoprivrednici na takvim gospodarstvima namjeravaju potpuno napustiti poljoprivredu, čim se ukaže prilika za stjecanjem dovoljnog dohotka izvan poljoprivrede i uglavnom daju veću prednost radu za poslodavca, nego otvaranju vlastitog poduzeća.

Vrlo je izgledno da se gospodarstvo, koje stječe dohodak od poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti, sve više usmjerava na nepoljoprivredne aktivnosti i poljoprivrednici koji jednom napuste poljoprivredu ne vraćaju se, zbog čega se trend poljoprivrednih aktivnosti smanjuje.

### *Preporuke za politiku*

Politike poljoprivrednog i ruralnog razvitka često daju sugestivne signale i usmjeravaju ponašanje poljoprivrednika. Tipični ciljevi takvih politika mogu biti, primjerice, promocija ulaganja u poljoprivredna gospodarstva dobre proizvodne osnove ili "uvjeravanje" nekomercijalnih gospodarstava da napuste svoje gospodarstvo u korist konkurentnijih gospodarstava, kako bi se potakle strukturne promjene. Međutim, ne može se od gospodarsko-političkih inicijativa očekivati da u potpunosti promijene opće strategije kućanstava, već samo da usmjere ili ubrzaju već postojeće procese. Zato je za donositelje političkih odluka od izuzetne važnosti da razumiju ciljeve svojih ciljnih skupina, kao i mogućnosti i ograničenja s kojima se te ciljne skupine (poljoprivredna gospodarstva, kućanstva) susreću.

U kontekstu suvremenih reformi poljoprivredne politike i trgovinske liberalizacije, vlade razvijenih zemalja (u okviru OECD-a) osmišljavaju programe pomoći proizvođačima i to onima koji odluče napustiti poljoprivredu ili diversificirati djelatnost, kao i onima koji ostaju u toj djelatnosti (Kubota, 2007). Na prvu skupinu se usmjeravaju mjere poput financijskih jamstava i tečajeva za 'prekvalifikaciju', odnosno osposobljavanja za dodatne aktivnosti: tu

spadaju kompenzacije za napuštanje poljoprivrede, odnosno ranije umirovljenje, ili ne-sektorske politike poput osiguranja od nezaposlenosti ili pomoći pri pronalaženju posla.

Mjere prilagodbe usmjerene na porast ljudskog, materijalnog i društvenog kapitala poljoprivrede s namjerom poboljšanja konkurentnosti ili vitalnosti osmišljene su za gospodarstva koja ostaju u poljoprivrednoj djelatnosti; *prvi* tip ovih mjera usmjeren je na pomoć zajednici kao cjelini (npr. razvoj poljoprivredne infrastrukture, pomoć napretku tržišnih institucija), a *drugi* na obiteljska gospodarstva, poput privremenih jamstava ili kredita kojima se ublažava pad dohotka uzrokovan promjenom politike, kapitalna ulaganja za poboljšanje kapaciteta na gospodarstvima, zemljišta ili rada (tečajevi iz područja upravljanja ili usvajanja novih tehnologija i sl.)

U Hrvatskoj se vide dva moguća pristupa u procesu prestrukturiranja obiteljske poljoprivrede u uvjetima europskog tržišta: (i) povećanje broja gospodarstava koja će težiti ekonomskoj veličini i (ii) održanje maloga gospodarstva s mješovitim izvorima prihoda (Radinović i Žutinić, 2007). Predložene strategije *nisu suprotstavljene i ne trebaju se isključivati, već nadopunjavati*, osobito stoga što se uloga poljoprivrede danas ne vidi isključivo u pitanjima proizvodnje hrane, već se razmatra 'multi-funkcionalno', u kontekstu višestrukih koristi koje za društvo osiguravaju poljoprivrednici (oblikovanje pejzaža, očuvanje zemljišta i čuvanje okoliša i bio-raznolikosti, održivo upravljanje obnovljivim resursima, doprinos socio-ekonomskoj vitalnosti ruralnih područja itd.). Dosadašnje reforme poljoprivredne politike bile su na tragu spomenutih preporuka; preostaje da se identificiraju skupine na koje se različite mjere odnose, kako bi poduzete mjere i uložena sredstva ostvarili dugoročnu korist za cijeli poljoprivredni sektor.

## ZAKLJUČAK

Strateške politike (kao odluka o pristupanju političko-gospodarskoj asocijaciji poput EU), a osobito njihova operacionalizacija kojom se uređuju svakodnevni poslovi (poput prilagodbe zakona ili politike cijena i subvencija) snažno utječu na poslovne odluke i odabir strategija poljoprivrednih gospodarstava. Dosadašnja iskustva, ali i rezultati istraživanja pokazuju kako se

poljoprivrednici odabirom poslovnih strategija i odluka prilagođavaju novim uvjetima, da bi zaštitili svoju ekonomsku poziciju.

Reakcija gospodarstava na nove uvjete ovisi i o povijesti (npr. odnos prema privatnom i društvenom vlasništvu tijekom socijalističkog razdoblja) i o novijim reformama. Pa, iako je u zemljama Zapadne Europe zabilježeno kako poljoprivrednici na otežane uvjete u proizvodnji i tržištu reaguju diversifikacijom poslovnih aktivnosti i iznalaženjem novih izvora dohotka (izvan poljoprivrede), u novim zemljama-članicama (SIE) taj trend nije toliko izražen.

Rezultati dvaju istraživanja provedenih u Hrvatskoj u razdoblju od 2004. do 2007. godine pokazuju da hrvatski poljoprivrednici s razlogom osjećaju brigu za svoj opstanak u uvjetima očekivanog članstva u EU. "Plaše ih" vlastita nekonkurentnost i očekivani ekonomski neuspjeh, gubitak poticaja i strogi proizvodni standardi za koje misle da će ih teško dostići. Stoga očekuju propast malih gospodarstava, kojih je kod nas najviše. Međutim, ispitanici ističu i pozitivna očekivanja od ulaska u EU: urednije poslovanje, korist od otvaranja tržišta i organiziraniji odnos države prema poljoprivredi. Naravno, krupnija i vitalnija gospodarstva očekuju da će i u okvirima Unije uspješno poslovati.

Prema istraživanjima, u Hrvatskoj poljoprivrednici općenito pridaju veću važnost ekonomski usmjerenim ciljevima kao što su maksimiranje dohotka gospodarstva, učinkovita uporaba resursa i osiguravanje standarda, dok su osiguravanje budućnosti za sljedeću generaciju, tradicija i uživanje u seoskom životu manje zastupljeni ciljevi kod ispitanika. Ekonomski usmjereni ciljevi su izraženiji kod poljoprivrednika koji su puno radno vrijeme zaposleni na OPG-u, dok poljoprivrednici koji rade pola radnog vremena u poljoprivredi, pridaju veću pažnju neekonomskim ciljevima.

S obzirom na izvjestan ulazak Hrvatske u EU, očekivalo se da će ispitanici planirati strukturne prilagodbe svojeg gospodarstva u skladu s novim zahtjevima, međutim najviše njih ne planira provesti značajnije promjene u sljedećih 5 godina, ili planiraju nastaviti proizvodnjom za svoje potrebe i iz hobija. Rezultati ovih i ovakvih istraživanja mogu poslužiti donositeljima agrarno-političkih odluka u identificiranju i razumijevanju ciljanih skupina i zbog toga jasnijem osmišljavanju programa i mjera za pojedine skupine. Iskustva razvijenih zemalja, pa i iskustva hrvatskih agrarno-političkih reformi

usmjeravaju te mjere u dva osnovna pravca: prema poljoprivrednicima koji namjeravaju ostati u poljoprivredi (i tu se potiče konkurentnost sektora) i prema onima koji će diversificirati djelatnost ili potpuno napustiti poljoprivredu (pri čemu se potiču dodatne aktivnosti, prekvalifikacije i sl.). U svakom slučaju, političke mjere trebaju obuhvatiti sva gospodarstva, imajući u vidu višestruke koristi od poljoprivrede i poljoprivrednika u ruralnom prostoru.

## LITERATURA

- Cahill, C., Hill, B. (2004). Policies Affecting or Facilitating Resource Adjustment in Agriculture in the European Union. Paper presented to International Agricultural Trade Research Consortium "Adjusting to Domestic and International Agricultural Policy Reform Industrial Countries", Philadelphia, PA, June 6-7, p. 17.
- Chaplin, Hannah; Davidova, Sophia; Gorton, M. (2003). Agricultural adjustment and the diversification of farm households and corporate farms in Central Europe. *Journal of Rural Studies* 20(1): 61-77.
- Chaplin, Hannah; Davidova, Sophia; Gorton, M. (2003). Agricultural adjustment and the diversification of farm households in Central Europe. Proc. of the 25th International Conference of Agricultural Economists (IAAE). Durban, South Africa, 16-22 August, p. 627-633.
- Franić, Ramona; Žimbek, T., Njavro, M. (2005). Adjustments of Croatian Agriculture to the Demands of EU. In: International Conference Papers "European Union & Association", Necessary Adaptations for a Successful EU Membership. Zagreb, Croatia, October 7-8, p. 143-154.
- Kubota, O. (2007). Adjustment Options and Strategies in the Context of Agricultural Policy Reform and Trade Liberalisation. OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 4, OECD Publishing. P. 36.
- Radinović, S., Žutinić, Đurđica (2007). Može li Hrvatska imati konkurentnu obiteljsku poljoprivredu? Prilog istraživanju agrarne strukture. *Društvena istraživanja* 16(1-2)(87-88): 175-197.
- Williams, Fiona and Farrington, J. (2006). Succession and the Future of Farming: Problem or Perception. The Rural Citizen: Governance, Culture and Wellbeing in the 21st Century. Compilation©University of Plymouth, UK, p. 7.

Adrese autora - author's address:

Ramona Franić, dr. sc.

Ornella Kumrić, dipl. ing.

Primljeno – Received:

16.03.2009.

Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet  
Zavod za ekonomiku poljoprivrede i agrarnu sociologiju

Svetošimunska c. 25

10000 Zagreb

e-mail: [ramonaf@agr.hr](mailto:ramonaf@agr.hr)

e-mail: [okumric@agr.hr](mailto:okumric@agr.hr)

Lari Hadelan, mr. sc.

Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet

Zavod za upravu poljoprivrednog gospodarstva

Svetošimunska c. 25

10000 Zagreb

e-mail: [lhadelan@agr.hr](mailto:lhadelan@agr.hr)